

δυσκολίας. Θέσεις λοιπὸν εἶναι ἰσχυρὰ ψυχικὴ δρᾶσις καὶ ὁδηγεῖ τὴν ἐσωτερικὴν ζωὴν εἰς ὑψηλότερα πνευματικὰ ἐπίπεδα, καθιστᾷ οὕτως εἰπεῖν τὴν ὑπαρξιν πληθωρικὴν¹.

Μία μακρὰ παράδοσις δίδει κατὰ παρεξήγησιν εἰς τὴν θέσιν ἔννοιαν ἀντίθετον πρὸς τὴν δρᾶσιν. Καὶ ὅμως, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ προηγούμενα, ἡ θέσις εἶναι ἀναδημιουργία. Καὶ εἰς ὁρισμένους τομεῖς (εἶδη) τῆς Τέχνης εἶναι κάτι πολὺ περισσότερον. Ὁ ἐκτελεστής π.χ. μιᾶς μουσικῆς συνθέσεως εἶναι ἀληθινὸς συνδημιουργὸς καὶ μόνον οἱ ἀκροαταὶ τῆς εἶναι ἀναδημιουργοί. Ἐπίσης ἡ σκηνικὴ πραγματιποίησις ἑνὸς θεατρικοῦ ἔργου ἢ ἡ ἐκτέλεσις ἑνὸς χοροδράματος εἶναι συνδημιουργία καὶ μάλιστα ὁμαδική: συνεργάζονται σκηνοθέτης, σκηνογράφος, ἡθοποιοὶ κλπ. «Δύο ἢ περισσότεροι δὲν ἐδημιούργησαν ποτὲ εἰς τὸ πεδίου τῆς Τέχνης. Δὲν νοεῖται συνεργασία εἰς τὴν μουσικὴν, εἰς τὴν ποίησιν, εἰς τὴν φιλοσοφίαν ἀκόμη. Μόνον μετὰ τὸ θαῦμα τῆς δημιουργίας εἶναι δυνατὴ ἡ ἀξιοποίησις τῆς ἀπὸ τὴν ὁμάδα». (Λαμούς)².

Τὸ φυσικὸν σῶμα τοῦ ἔργου (βιβλίον, ἤχοι, μάρμαρον, κλπ.) προορίζεται νὰ παρουσιάσῃ εἰς τὸν θεατὴν καὶ ἀκροατὴν μίαν οἰρᾶν ὁμοειδῶν αἰσθητῶν ιδιοτήτων καὶ φαινομένων. Εἶναι ἓνας ἀπαραίτητος φορεὺς, ὁ ὁποῖος ὅμως εἰς τὴν πραγματικότητά μένει ἔξω ἀπὸ τὸ καθαυτὸ ἔργον τῆς Τέχνης. Εἰς τὸν θεατὴν καὶ ἀκροατὴν τὰ ἔργα ἐμφανίζονται καὶ κατανοοῦνται μέσῳ τῶν αἰσθητῶν ιδιοτήτων (φωτεινόν, ἡχηρὸν κλπ.), δηλαδή μέσῳ μιᾶς παρουσίας τοῦ ἔργου ἀποκλειστικῶς ἀπευθυνομένης εἰς τὰς αἰσθήσεις μας. Οὕτω τὸ ἔργον ἀντικειμενικῶς δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰς ἰδικὰς μας αἰσθήσεις, ἀλλὰ ἀπὸ τὰς ἰδικὰς τοῦ ἰδιότητος.

Τὸ ἰδιαίτερον εἰς τὴν Τέχνην εἶναι ὅτι ὁ μῦθος, ἡ εἰκὼν ἢ ἄλλως τὰ παριστώμενα πρόσωπα καὶ πράγματα πολλάκις παρουσιάζονται ὡς ἐν ἀπείκασμα, ἐνθυμίζουν δηλαδή κάτι τὸ ὁποῖον ἀπουσιάζει, διατηροῦν ὅμως τὴν ἀνεξαρτησίαν των μέσα εἰς μίαν ἀτμόσφαιραν μυστικῆς παρουσίας. Οὕτω ἡ Τζοκόντα ἔχει ὡς πρότυπον τὴν Μόνα Λίζα. Αὐτὸ ὅμως ἐγὼ ἤμπορῶ νὰ τὸ ἀγνοῶ³. Μοῦ εἶναι ἀρκετὸν νὰ βλέπω μίαν νέαν γυναῖκα, ἡ ὁποία χαμογελᾷ μέσα εἰς ἓνα χῶρον μὲ δένδρα, σύννεφα κλπ. Κάθε μῦθος τῆς Τέχνης, ἐνῶ ἀναπαριστᾷ ἓνα «πραγματικόν» κόσμον, τὸν ὑποκαθιστᾷ πλήρως καὶ τὸν ἀνταγωνίζεται, τὸν μεταπλάσσει κατὰ τὴν βούλησιν τοῦ καλλιτέχνου καὶ δυνατόν νὰ ἀγνοῇ καὶ τοὺς φυσικοὺς νόμους. Οὕτω εἰς τὸ φυσικὸν σῶμα καὶ εἰς τὰς αἰσθητὰς ιδιότητας τοῦ καλλιτεχνήματος προστίθεται καὶ ἐν τρίτον ὑπαρξιακὸν πεδίου, ἡ εἰκὼν, ἡ ὁποία ἀναπαριστᾷ κάτι.

1. La part de la contemplation, «Revue Philosophique», 1961, σελ. 189.

2. Lamouche, A — Esthetique, Paris, Dumond, 1961.

3. Corr. des arts ... p. 83.

Εἰς τὰς μὴ ἀναπαραστατικὰς Τέχνας ἡ εἰκὼν δὲν παραπέμπει, δὲν ἀνακαλεῖ κόσμον ἔξω τοῦ ἔργου. Οὕτω ἓνας ναός, ἐν μνημεῖον, μία συμφωνία τοῦ Μπράμς εἶναι ἓνας κόσμος παρὼν, ἀνήκων ἀποκλειστικῶς εἰς τον ἑαυτὸν του. Πρόκειται περὶ τῶν φαινομενολογικῶν δεδομένων, ἥτοι τῶν αἰσθητῶν ιδιοτήτων, αἱ ὁποῖαι εἶναι ὀργανωμένοι ὡς ὄντα καὶ πράγματα καὶ μάλιστα κατ'αὐτὸν τὸν τρόπον, ὥστε νὰ συγχέωνται πλήρως μὲ αὐτὴν ταύτην τὴν ὀργάνωσιν τοῦ ἔργου. Ἐν μόνον ὃν εἶναι διὰ τὸν ἀναδημιουργὸν παρόν. Ἀντιθέτως εἰς τὰς ἀναπαραστατικὰς (π.χ. εἰς ἐν μυθιστόρημα) τὸ ὀργανωμένον σύμπαν ὄντων ἢ πραγμάτων δὲν ἀναφέρεται ἀμέσως εἰς τὰ φαινομενολογικὰ δεδομένα, ἀλλὰ εἰς τὰς ὀντότητας, αἱ ὁποῖαι προτείνονται ὑπ'αὐτῶν, εἰς τὸν μῦθον π.χ. τοῦ μυθιστορήματος. Ὁ ἀνώριμος ἀναδημιουργὸς εἶναι δυνατόν νὰ ἀποδώσῃ περιοριστικῶς τὴν γοητείαν τοῦ ἔργου εἰς τὸν παριστώμενον μῦθον, ὁ κοινὸς μάλιστα ἀναδημιουργὸς μόνον εἰς τὸν μῦθον (ὅπως συμβαίνει μὲ τὰ λαϊκὰ μυθιστορήματα). Δὲν εἶναι ἀκριβῶς τοῦτο. Ἐνας πίναξ αἴφνης τοῦ Ἐνγκρ γοητεύει μὲ τὴν μελωδίαν τῶν γραμμῶν του καὶ τοῦ Τισιανοῦ ἢ Ἀφροδίτη μαγεύει μὲ τὴν σοφίαν τῆς ἁρμονίας τῶν χρωμάτων της¹. Ἐπίσης ἐν ποίημα εἶναι ἀληθὲς ἀκουστικὸν ἀραβούργημα συλλαβῶν, φωνηέντων, συμφώνων ὥστε ἡ αἰσθητικὴ ἀπόλαυσις του προκαλεῖται ἀπὸ ἐν εἶδος λανθανούσης μουσικῆς τοῦ ἔργου. Ἡ γοητεία λοιπὸν προέρχεται ὄχι ἀκριβῶς ἀπὸ τὰς εἰκόνας, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ὀργάνωσιν τῶν αἰσθητῶν ιδιοτήτων. Συχνὰ εἰς ἀναπαραστατικὰς τέχνας εἶναι δύσκολον νὰ διακρίνωμεν ἂν ὁ παριστώμενος κόσμος ἀπλῶς μόνον διαφέρει ἀπὸ τὸ πραγματικὸν σύμπαν ἢ ἂν θέτῃ ἐν ἐντελῶς αὐτόνομον σύμπαν, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀπλῶς εἰς ἁρμονίαν μὲ τμῆμα τοῦ γηϊνοῦ. Σημειωτέον, ὅτι ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς τὰ ἔργα τῆς ομάδος αὐτῆς εἶναι περισσότερον ἐξηρητημένα ἀπὸ τὸ ὑποκείμενον τοῦ ἀναδημιουργοῦ; ἀναζητοῦν τὴν πραγματοποίησιν τοῦ κόσμου τῶν εἰς τὴν σκέψιν του.

Οἱ ἀναπαριστώμενοι κόσμοι ἔχουν χαρακτῆρα φασματικόν, εἶναι εἰδῶλα, ὅπως εἶδομεν καὶ προηγουμένως, τὰ ὁποῖα παραπέμπουν εἰς τὰ πρότυπά των, ἀκόμη καὶ δταν εἶναι πλάσματα φαντασίας ἀνύπαρκτα εἰς τὸν ἐξωτερικὸν φυσικὸν κόσμον. Φέρομεν ἐν παράδειγμα ἔξω ἀπὸ τὸ πεδῖον τῆς Τέχνης, παράδειγμα ἀπὸ τὴν ζωὴν: Εἰς μίαν ὥραν νωθρότητος καὶ ἡμιναρκώσεως σχηματίζεται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μας ἓνας ναός, ἐν ἀνθρώπινον πρόσωπον, ἐν τοπίον, ἐν ἄνθος². Τὸ ὄνειρον ἔδωσεν εἰς ἡμᾶς αὐτό, τὸ ὁποῖον θὰ μᾶς ἔδιδε ἐν ποίημα, ἓνας ζωγραφικὸς πίναξ ἢ ἐν θεατρικὸν ἔργον. Τὸ εἶδωλον τοῦ ὀνείρου μᾶς δίδει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἀντικατοπτρί-

1. Coir. des arts ... p. 121.

2. Corr. des arts ... p. 140-141.

ζει κάποιο πρότυπον εύρισκόμενον εἰς κάποιον ἄλλον κόσμον. Ἐς ἔλθωμεν τώρα καὶ εἰς τὴν καθαρὰν μουσικὴν, τέχνην ἀπλῶς παραστατικὴν. Αὕτῃ ἀνακαλεῖ συναισθήματα, τὰ ὅποια δυνατόν νὰ μὴ ἀνήκουν εἰς τὸν συνθέτην, ἀλλ' ἴσως εἰς τὸν ἀκροατὴν. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ μουσικὰ ἔργα, τὰ ὅποια ἀρκοῦνται εἰς ἑαυτά, ὑπάρχουν καὶ μουσικὰ ἔργα, τὰ ὅποια ἀνακαλοῦν ἓνα ὁλόκληρον κόσμον ἀνάλογον τοῦ πραγματικοῦ. Εἶναι τὰ ἔργα τῆς δραματικῆς ἢ τῆς «προγραμματικῆς» μουσικῆς. Ἐδῶ πρόκειται περὶ μουσικῆς τέχνης ἀναπαραστατικῆς. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ συνθέσεις ἀπλῶς μὲ ἓνα τίτλον. Καὶ ἐρωτᾶται: θὰ ἡδυνάμεθα μὲ μόνην τὴν μουσικὴν νὰ ἀνακαλύψωμεν ὅσα μᾶς ὑποχρεώνει νὰ ἴδωμεν ὁ τίτλος; Πιθανὸν ὅχι, καὶ ἰδοὺ ἡ ἀναδημιουργία μας μὲ πλήρη σχεδὸν δικαιώματα ἐρμηνείας, μὲ μεγάλην ἐλευθερίαν εἰς τὴν ἐργασίαν της, ἀδέσμευτος κατὰ μέγα μέρος ἀπὸ τὸ ἔργον.

Εἰς πολλὰ ἔργα εἶναι δύσκολον νὰ εἴπωμεν εἰς τί συνίσταται τὸ βάθος των, αὕτῃ ἡ ἀναμφισβήτητος ὑπέρβασις τῶν φανερῶν δεδομένων. Αὐτοῦ τοῦ βάθους αἰσθανόμεθα τὴν παρουσίαν. Εἰς ἕκαστον ἔργον τέχνης ὑπάρχει κάτι πέραν τῆς ἀπλῆς παρουσίας τῶν ὄντων τὰ ὅποια προσφέρονται, πέραν τῶν ὑπαρξιακῶν πεδίων, διὰ τὰ ὅποια ὠμλήσαμεν. Ὑπάρχει μία ἀκτινοβολία, μία, ἐπαναλαμβάνομεν ὑ π έ ρ β α σ ι ς. Ἐν θρησκευτικὸν κτίριον, ἓνας ναὸς ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ὕλην, τὸν φωτισμὸν κλπ., προκαλεῖ καὶ ἓνα μυστηριώδη σεβασμόν. Παρακινεῖ νὰ προχωρήσωμεν πέραν τῶν ὁρατῶν καὶ ἀπλῶν δεδομένων του. Ὅλα μάλιστα τὰ μεγάλα ἔργα ἐπικοινωνοῦν οὕτως εἰπεῖν μεταξὺ των εἰς τὸν χῶρον τοῦ «ἐπέκεινα», εἰς τὸ ὕψος μᾶς καὶ μόνης ἰδεατῆς πραγματικότητος.

Περαίνοντες τὸ θέμα τῆς πολλαπλότητος τοῦ ἔργου συνοψίζομεν τὰς ὑποστάσεις του:

- α. ὕλη,
- β. αἱ αἰσθητικαὶ ιδιότητες αἱ μορφοποιοῦσαι τὴν ὕλην εἰς μίαν ὁρισμένην μορφήν.
- γ. ὁ κόσμος τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ὄντων εἴτε ἀνήκων ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ ἔργον εἴτε φασματικὸς (εἰδωλον) ἀνακαλῶν ἄλλον κόσμον (ἀκόμη καὶ φανταστικόν) εύρισκόμενον ἔξω τοῦ ἔργου (διαφορετικόν ἀπὸ τοῦτο ὄντολογικῶς) καὶ
- δ. ὁ ὑπεμφαινόμενος ὑπερβατικὸς μυστηριακὸς χῶρος. Καὶ ἐνθυμούμεθα ἐνταῦθα τὸν Λαλό: «Ὅπως ὁ κόσμος εἶναι σύνθεσις ρυθμῶν, οὕτω καὶ τὸ καλλιτεχνικὸν ἔργον εἶναι μία σύνθεσις πολυφωνική». Ὅλα τὰ ὑπαρξιακὰ ἐπίπεδα τοῦ ἔργου εἶναι οὕτως εἰπεῖν μεταξὺ των ἀλληλέγγυα, εἰσδύοντα ἕκαστον εἰς τὰ λοιπά: Τὸ ὑπερβατικὸν στοιχεῖον διαλάμπει ἢ ὑποφώσκει μέσα εἰς τὸν ἀναπαριστώμενον ἢ ἀπλῶς τὸν ὀργανικὸν κόμον τοῦ ἔργου. Οὗτος πάλιν σχηματίζεται μὲ τὴν βοήθειαν

τῶν αἰσθητῶν ιδιοτήτων τοῦ ἔργου, ἥτοι τῆς φαινομενολογικῆς του ὑπάρξεως καὶ τὰ πάντα ὑποβαστάζονται διακριτικῶς ἀπὸ τὴν φυσικὴν, τὴν ὕλικὴν ὑπόστασιν τοῦ ἔργου.

Θὰ περατώσωμεν τὴν σύντομον αὐτὴν διαδρομὴν διὰ μέσου τῶν αἰσθητικῶν θέσεων τοῦ Σουριῶ μὲ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Τέχνης εἰς τὴν ζωὴν, ὅπως τὴν βλέπει ὁ σεβαστὸς καθηγητής. Ἡ τέχνη ἐντεταγμένη εἰς τὴν κοσμικὴν δημιουργίαν ὡς ἀνθρωπίνη τοιαύτη εἶναι αὐτὴ καθ'ἑαυτὴν ζωὴ καὶ ἡ μεγάλη προσηλυτιστικὴ δυνάμις της εἰς τὸν καθημερινὸν βίον εἶναι ἀναμφισβήτητος. Ὁ Σουριῶ ὁμιλεῖ περὶ τῆς αἰσθητικῆς φύσεως τῶν ἠθικῶν συστημάτων, τὰ ὁποῖα ἐμψυχώνει ἐν ἰδεῶδες, τὸ ὕψιστον ἀγαθόν. Καὶ ὅχι μόνον ἔχει προσηλυτιστικὴν δυνάμιν ἡ Τέχνη εἰς τὴν ἠθικὴν συμπεριφορὰν (κορύφωσις τῆς ὁποίας εἶναι ἡ θρησκευτικὴ), ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἐξωτερικόν, τὸν καθημερινὸν βίον. Εἰς τὰς πόλεις ἡ ἀξία καὶ ὁ πλοῦτος τῶν μνημείων των ὅπως καὶ ἡ καλαίσθητος ἐμφάνισις των ὅχι μόνον χαρίζουν ὑπερηφάνειαν εἰς τοὺς κατοίκους των, ἀλλὰ καὶ ὑποσυνειδήτως ἐκλεπτύνουν τὰ ἦθη καὶ ἐξευγενίζουν. Θέατρον, κινηματογράφος, λογοτεχνία ἀσκοῦν ἐμμέσως ἐπίδρασιν, ὅπως ἄλλωστε τὸ βεβαιώνει εἰς ὅλους ἡ κοινὴ πείρα.

Ἡ Τέχνη εἶναι πηγὴ δυνάμεως καὶ ἐνεργείας ὅχι μόνον εἰς τὸν δημιουργόν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν θεατὴν ἢ ἀκροατὴν καὶ ὅχι μόνον ὅταν καταπραῶνῃ τὴν ψυχὴν. Ὑποστηρίζουν μερικοὶ ὅτι τὰ δυναμικὰ γεγονότα τὰ ἐκ τῆς Τέχνης εἶναι συμπτωματικὰ καὶ ὅτι πρέπει νὰ συγκρατοῦμεν τὴν ἐκ ταύτης τάσιν τῆς ὀνειροπλήσεως διὰ νὰ μὴ ἀπομακρυνώμεθα τῆς πραγματικότητος. Ὁ Πολὲν λέγει: «ὁ κόσμος τῆς Τέχνης εἶναι κόσμος ὀνειροπόλησεως καὶ ὅχι ἐργασίας»¹. Βεβαίως τοιαύτη ἰδέα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀφορᾷ εἰς τὸν δημιουργόν, ὁ ὁποῖος εἰς τὸ ἔργον του μοχθεῖ, ἀλλὰ εἰς τὸν θεατὴν καὶ οὐσιαστικῶς τείνουν νὰ τὸν ἐμποδίζουν νὰ παραδίδεται εἰς τὸ κάλλος, εἰς τὸν δυναμισμόν καὶ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἔργου. Εἰς τὸν θεατὴν βεβαίως τὸ ἔργον τέχνης ἀνοίγει τὰς πύλας τοῦ ὀνείρου, ἀλλὰ ὅχι διὰ νὰ τὸν ἐξασθενίσῃ, ἀλλὰ διὰ νὰ τὸν ὑποκινήσῃ εἰς τὴν ἐνεργὸν συμμετοχὴν τῆς ἀναδημιουργίας. Ἡ Τέχνη εἶναι ἡ μᾶλλον προσιτὴ καὶ ἡ πλέον ἀνώδυνος καὶ ἀσφαλὴς πηγὴ ζωϊκῆς ἐμπειρίας.

1. L'art comme source d'énergie, «Χρονικά Αἰσθητικῆς», τ. 205. 1963, σελ. 7.